

KUR'ÂN-I KERİM'DE EMÂNET KAVRAMI VE BU ÇERÇEVEDE HZ.PEYGAMBER'İN ÖRNEK OLUŞU

Yrd. Doç. Dr. M.Zeki İŞCAN*

Emânet

Konumuzu temellendirdiğimiz âyet Ahzab sûresi 72. âyettir. Bu âyet-i kerîme'de yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Biz emâneti göklere yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, korktular. Onu insan yükledi (bununla beraber onun hakkını tam yerine getirmedi). Çünkü o çok zalim ve cahildir.”

Bu âyete göre, “emânet”i insan yüklenmiştir ve bu görevi yerine getiremediği takdirde zalim ve cahil olacaktır.

Yine bu âyete göre, “emânet” görevi, öyle gök, yer ve dağların dayanamayacakları derecede ağır, edası zor ve sorumluluğu büyük bir görevdir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifade ettiği şekilde, burada göklerin, yerin ve dağların emâneti yüklenmekten kaçınması, bunun büyük bir görev olduğunu beyan için, temsil suretinde bir tasvirdir.¹ Bu âyette insana yüklenen görev ne kadar zor olursa olsun insan buna ehildir. Zira emânet, ehli üzerine tevdi edilir.² Bu, Kur'ânî bir prensiptir.³

“Emânet”in manası nedir? Bu konuda bir çok görüş ortaya konmuştur. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

İbn Abbas'dan rivâyet edilen bir habere göre emânet, Allah'ın farz kıldığı tüm işlerdir. Başka bir haberde ise emânetin, Allah'a itaat demek olduğu bildirilmektedir.⁴ Emânet'in, bizzat dinin kendisi olduğunu da söyleyenler olmuştur.⁵

İmam-ı Ragıb'a göre emn, eman, emânet, ruhun mutmain olması, en-dişenin yok olması anlamına geldiği halde bu âyette emânetten kasıt, insana

*) Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. İslâm Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı Öğr. Üyesi

1) Bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VI, 3934.

2) Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 203.

3) Bkz. Nisa, 58.

4) Bkz. Taberî, *Tefsîru't-Taberî* X, 340.

5) Taberî, *a.g.e.*, c. 10, s. 341.

verilen en büyük nimet olan akıldır .⁶

Tasavvuf erbabına göre emânet, insan-ı kâmile tevdi edilen en büyük sıfattır.⁷ Bu yüzden emânet, marifetullâh ve onun kapsamına giren her şeydir .⁸

İslâm ihya hareketinin önemli ismi Muhammed İkbâl'e göre de "emânet", hür şahsiyettir. İnsan hür şahsiyetin emânetçisidir .⁹

Bu izahların yanında "emânete" mükellefiyet (sorumluluk) manası veren alimlerin sayısı da bir hayli fazladır. Mesela Gazâlî ve Beydavî şöyle demektedir: "Emânetten murad, teklifi boynuna bir halka gibi takmak, yani onu borç edinmek ve onu yerine getirmeyi taahhüt etmektir ."¹⁰

Fahreddin Râzî, emânet lafzının geçtiği âyetten hemen önceki âyetlere değinmekte ve bu âyetlerde müminlerin güzel ahlâka teşvik edilip, en mükemmel edeplerle terbiye olunmaları bildirildikten sonra "emânet" meselesine geçilmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Fahreddin Râzî kendi görüşünü belirtmemekle beraber "emânet" in, mükellefiyet manasına geldiğinin ifade edildiğini ve buna, kusurlu davranışta bulunan bir kimsenin kusurunu telafi etmesi gerektiği için "emânet" denildiğini beyan etmektedir .¹¹

Çağdaş tefsirlerden biri olarak kabul edilen Tefsirü'l-Merâğî' de Ahmed Mustafa el-Merağî, emânetin, din ve dünyaya taalluk eden ve kişinin tazammun ettiği tüm emir ve yasaklara şamil olduğunu belirterek, bu yüzden "emânet" ten maksadın, sorumluluk olduğunu söylemektedir .¹²

Elmalılı Hamdi Yazır, insanın "halife" olmasıyla emânet görevini yüklenmesi arasında bir bağ olduğunu belirterek şöyle demektedir:

"Emânet, Allah'ın gerek kendi hukukuna ve gerek insanların hukukuna taalluk eden emirlerinin, yasaklarının ve hükümlerinin icrasına, insanın Allah'ın emini olarak hilafeti demektir."¹³

Bütün bu izahları göz önüne aldığımızda "emânet" in, tüm ilahî görevlerin toplum içinde aşk ve merhamet kuralı olarak uygulanması manasında ferdi ve içtimaî bir sorumluluk, entellektüel, kültürel ve sosyal bir hamle olarak karşımıza çıktığını görürüz.

6) Bkz. Çantay, H. Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâlî Kerîm*, II, 757.

7) Bkz. Çantay, a.g.e., II, 757.

8) Râzî, a.g.e., XXV, 202.

9) Bkz. İkbâl, Muhammed, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, s. 134.

10) Çantay, a.g.e., II, 757.

11) Râzî, a.g.e., XXV, 202.

12) el-Merâğî, A. Mustafa, *Tefsirü'l-Merâğî*, XXII, 45.

13) Elmalılı, a.g.e., VI, 3934.

Fikrini bu mana üzerinde yoğunlaştıran Fazlurrahman da tıpkı Elmalılı gibi insanın halifeliği ile emânet görevini yüklenmesi arasındaki irtibatı vurgulamaktadır. Eğer insan emânet görevini yerine getirir ve ona uygun hareket ederse Allah'ın halifesi olmaya liyakat göstermiş olacaktır. Fazlurrahman, daha sonra emâneti şu şekilde tarif eder:

"Kur'ân'ın emânet olarak adlandırdığı ağır yük, Kur'ânî hukuk ve ahlâka dayalı sosyal bir toplum kurma görevidir."¹⁴

Haddizatında Fazlurrahman'a göre, tamamen dinî ilkeler olan İslâm'ın beş esası bile sosyal adalete, insan eşitliğine ve ahlâka dayalı bir toplum kurmayı hedeflemektedir.¹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in gerçek hedefinin, bir manevî değerler modeline göre zamana yön verme, bir ahlâk toplumu oluşturma yolunda dinamizmi ve eylemi ön plana çıkarma olduğunu göz önüne aldığımızda Fazlurrahman'ın emânete yüklediği bu manada isabet ettiğini söylememiz mümkündür.

Emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, ilahî nizamaya dayalı bir ahlâk toplumu oluşturmanın bir sorumluluk olarak müminlere verilmesi hadisesini, daha açık bir şekilde kısaca iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak şeklinde tercüme edebileceğimiz emr bi'l-ma'ruf ve nehy an'il-münker'le ilgili âyetlerde görmek mümkündür. Bu konu ile ilgili âyetleri bütün olarak değerlendirdiğimizde İslâm dininin dinamik bir toplum yapısı öngördüğünü, iyiye, mükemmele doğru bir sosyal gelişme vetiresinin inanan toplumun temel karekeri olmasını arzuladığını açıkça müşahade ederiz.

Konu ile ilgili âyetlerden birinde şöyle buyrulur:

"Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz; ma'rufu emreder ve münkerden vazgeçirmeye çalışırsınız. (Çünkü) Allah'a inanıyorsunuz."¹⁶

Dinimizin en önemli hedefi insanların ve toplumların fikrî, içtimâî ve kültürel gelişmeleri olduğu için, ma'rufu emretmek ve münkerden alıkoymaya çalışmak bir çok alim tarafından İslâm'ın şiarı olarak nitelendirilmiş, dinin özü ve temeli olarak görülmüştür.¹⁷

Emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker'in niteliğinin ve kapsamının tayini için ma'ruf ve münker kavramlarının açıklanması gerekmektedir.

14) Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 71.

15) Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, 94.

16) Âl-i İmran, 110.

17) Örnek olarak bkz. Gazalî, Ebû Hamid, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, II, 302.

Maturidi'ye göre ma'ruf, akla göre güzel olan her şeydir. aklın çirkin gördüğü de münkerdir.¹⁸

Ma'ruf kalplerin kabul edip ruhların da mutmain olduğu her bir haslettir. Münker ise bunun zıddıdır.¹⁹

Ma'ruf akıl ile idrak olunup, şeriatin güzel gördüğü fiil ve amellerdir. Münker ise akıl ve dinin kabul etmeyip inkâr ettiği fiillerden ibarettir.²⁰

Ma'ruf , güzel ahlâk ve her şeriate güzel olduğuna ittifak edilen fiillerdir; Allah'a yaklaşmak ve insanlara iyilik etmek olarak bilinen her ameldir. Münker ise bunların zıddıdır.²¹

Özetle Ma'ruf , dinin, selîm aklın, temiz fitratın kabul ettiği bütün güzellikler, insanlığa yönelik bütün iyiliklerdir. Münker de dinin, aklın ve fitratın reddettiği tüm ameller, insanlığa karşı yapılan tüm kötülüklerdir.²²

Bu tariflerden sonra emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker, geniş bir problem sahasına yönelik sosyal, kültürel evrensel bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker dinin temel esprilerini hayata yansıtmanın bir çabasıdır. İmanı sosyal boyuta aktarabilme gayretidir. Başka bir ifadeyle amentü'nün bir medeniyet olarak inşasıdır. Kısaca, İslâm ahlâk ve faziletine dayalı bir kültür ve medeniyet geliştirme hamlesidir. Şah Veliyullâh ed-Dehlevî bunun için, iyiliği emreden âyetlerin ışığında müminlerin en önemli görevlerinin, hayır ameller üzerine kurulu bir medeniyet geliştirmek olduğunu söylemektedir.²³

Fahreddin Râzî, yukarıda geçen "Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız."²⁴ âyetini izah ederken, İslâm ümmetinin en hayırlı ümmet olabilmesinin, iyiliği emretme ve kötülükten alikoyma şartına bağlandığına dikkat çekmektedir.²⁵

Maturidi' de Te'vilâtu'l-Kur'ân' da âyete şu şekilde mana vermiştir:

"Eğer emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker görevini yerine getirirseniz ancak o takdirde toplumların en hayırlısı olursunuz."²⁶

18) Maturidi, Ebû Mansur Muhammed, *Te'vilâtu'l-Kur'ân (Yazma)*, varak, 73.

19) eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadir*, II, 279.

20) Ahmed Asım, *Kamus Tercemesi (Okyanus)*, II, 809.

21) İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX, 240.)

22) Bkz. İşcan, M. Zeki, *Emr bi'l-Ma'ruf ve Nehy ani'l-Münker* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 4.

23) Çantay, a.g.e., I, 156.

24) Â-i İmran, 110.

25) Râzî, a.g.e., VIII, 156.

26) Maturidi, a.g.e., vr. 73.

Tabiidir ki, böyle bir görevin yerine getirilmesi için bir bilgi birikimi söz konusu olacaktır. Bu yüzden bir İslâm toplumunun her sahada ilim, irfan ve kültür malzemesine ihtiyacı vardır. Seyyid Kutup, bu hususu yukarıdaki âyeti yorumlarken, şöyle dile getirmektedir:

"...Bu sebeple ümmetin diğer cahiliye toplumlarından almaması, aksine bu toplumlara kendisinin sahip olduğu değerleri vermesi gerekir. Binaenaleyh bu ümmetin daima insanlığa verecek bir şeyi olmalıdır; doğru inanç, doğru görüş, doğru nizam, doğru ahlâk, doğru bilgi, doğru bilim... İşte bu, İslâm ümmetinin haiz olduğu seviye ve var oluş amacı dolayısıyla zorunlu olarak yerine getirmesi gereken görevidir. Onun görevi daima önde ve liderliğin merkezinde olmaktadır."²⁷

Kur'an'a göre her toplumun yönlediği bir yön vardır; İslâm toplumunun yönü ise hayır işlerdir:

"Herkesin yüzünü döndürdüğü bir yönü vardır. Öyleyse siz de (ey müminler!) yarışarcasına hayır işlere koşun."²⁸

Kur'an-ı Kerim bu görev üzerinde o derece önemle durmaktadır ki, eski milletlerin, eski medeniyetlerin çöküş nedeninin, bu görevi ihmal olduğunu açık bir şekilde beyan etmektedir:

"İsrailoğullarından olup küfredenlere, Davud'un da Meryemoğlu İsa'nın da diliyle lanet olunmuştur. Bunun sebebi isyan etmeleri, ifrata sapmaları idi. Onlar işledikleri her hangi bir fenalıktan birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Bunların yapmakta devam ettikleri (o hal) ne kötü idi."²⁹

Bir başka âyette milletlerin çöküşünde aydınların bir toplumsal görev olan iyiliği tavsiye etme vazifesini savsaklamaları sebep olarak gösterilir:

"Ne olurdu onların bilginleri, düşünürleri, onları günah söylemelerinden ve haram yemelerinden vazgeçirmeye çalışsalar ya!"³⁰

Kur'an-ı Kerim'de insan, iyiliği infaz ve tebliğe memur bir "halife"dir. Yukarıda Hamdi Yazır'ın ifadelerine dayanarak belirttiğimiz gibi bu vasıf, emânet görevini yerine getirmekle doğrudan orantılıdır. Nitekim Hz. Peygamber, kendisinden rivâyet edilen bir hadiste şöyle demektedir:

"Kim yeryüzünde münkerden nehyeder, ma'rufu emrederse o, yeryüzünde Allah'ın, Resulünün ve kitabının halifesidir."³¹

27) Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I, 124.

28) Bakara, 148.

29) Maide, 78-79.

30) Maide, 63.

31) Zemaşşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil*, I, 452.

Kur'an : "O Peygamber ki, onlara iyiliği emreder, fenalıktan men eder."³² âyetiyle, emr bil-ma'ruf'u peygamberin en temel vasfı olarak bildirmiştir. Aynı zamanda Kur'an , müminleri de bu Peygamberi vasıfla vasıflandırmış, bu görevi onlara da yüklemiştir.

Çünkü Hz.Peygamber son peygamberdir. O'ndan sonra artık Peygamber gelmeyecektir. Öyleyse müminler, tabir yerinde ise, peygamberimsi bir rol üstlenmiş olmaktadır. Daha güzel bir ifade ile Peygamber'in görev mirasını yüklenmiş bulunmaktadır. "Alimler Peygamberlerin varisleridir."³³ hadisini de bu manada anlamak yerinde olur.

Muhammed Abduh, Hz. Peygamber'le risâletin sona erişinin ne anlama geldiği üzerinde durur. Ona göre bu, İslâm nazarında insanlığın kendi kendine yeterlilik aşamasına ulaştığının kabul edilmesi demektir. İslâm ve onun kutsal kitabı sayesinde insanlık, aklî olgunluğa erişmiştir. Olgunlaştıktan sonra vesâyet altına girilmez. Aklî olgunluk kazanıldıktan sonra velâyet olmaz. Bu yüzden artık insanların yeni bir semavî dine ihtiyaçları yoktur. İnsan, aklıyla, fikriyle başbaşa kalmıştır. Genel İslâmî kurallar çerçevesinde kendi yolunu kendisi çizecektir.

Abduh bu fikrini şu sözleriyle izah ediyor:

"İslâm, bütün temel fazilet ilkelerinden söz etti, bütün salih amellerin kaynaklarını kesin bir şekilde ortaya koydu ve onları ihya etmeye çalıştı. Olgunluk dönemine ulaşan insan için fikir hürriyetinin ve aklî serbestliğin zeminini hazırladı. Bunun bir sonucu olarak insanın fitrî yeteneklerinin düzelmesini ve yaratılış gayesine yönelmesini, iradesinin uyanmasını ve azmini çalışma yolunda kullanmasını sağladı. Kur'an'ı hakkıyla okuyan bir kimse, bu konuda bitmez tükenmez bir hazine bulur.

Olgunlaştıktan sonra vesâyet altına girilir mi? Aklî olgunluk kazandıktan sonra velâyet olur mu? Elbette ki hayır. "Artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır."³⁴ Bundan böyle ancak doğruya tabi olmak ve bu hususta, dünya ve ahiret sadetine ulaşmak için, ilahi rahmetin gösterdiği yoldan yararlanmak gerekir.

İşte bu sebeptendir ki, Hz. Muhammed(S.A.V.)'in risâletiyle risâlet zinciri tamamlandı, peygamberlik halkası O'nunla sona erdi."³⁵

Abduh'un bu sözleri, müminlerin Hz.Peygamber'den sonra sorumluluklarının ne derece büyük olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

32) A'raf, 156.

33) Hadis için bkz., el-Münzirî, Zekiyüddin, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I, 94.

34) Bakara, 257.

35) Abduh, Muhammed, *Risâletü't-Tevhîd*, s. 144-145.

Yeni bir medeniyet; onu oluşturacak zinde, doğurgan, özgür bir topluma, bir ortama muhtaçtır. Özgün ve yaratıcı düşünüşün en temel esaslarından biri de sorumluluğun şuurunda olmaktır. Emânet görevi çerçevesinde emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker, bir sorumluluk şuurudur. İnsanın, sorumluluğunun farkında olması, yeryüzünde halife olmanın gereğini yerine getirmesidir.

Emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker fert ve toplum olarak inkılâpçı bir ruha sahip olmayı gerekli kılar. Bu, statükoculuğun reddidir. Buna rağmen emr bi'l-ma'ruf, asla bir devrimcilik değildir. Zira böyle bir sorumluluğun yerine getirilmesi, hikmete, maslahata, fikre ve düşünceye dayanmalıdır. Fazlurrahman'ın da dediği gibi emr bi'l-ma'ruf, bir eğitim ve kültür seferberliğidir.³⁶

Günümüz İslâm dünyasında bu sorumluluk, ya harcialem bir yer tutmakta ya da tamamen politize edilmektedir. Bunlar ifrat ve tefrit noktalarıdır. Zamanımızda ideoloji, bilim, felsefe, sanat, edebiyat vs. dallarında sorumluluktan bunca söz edilmesini de dikkate alarak emr bi'l-ma'ruf'un, halkın sorumluluğu, aydınının sorumluluğu, bilim adamının sorumluluğu, devletin sorumluluğu... anlamına geldiğini söylememiz mümkündür.

Emânet Görevi Açısından Hz. Peygamber'in Örnek Oluşu:

Peygamberler, öğrettikleri ve davet ettikleri şeyler konusunda uygulamalı birer örnek olmaları için gönderilmişlerdir. Bu yüzden bizim peygamberimiz Hz. Muhammed'in de mesajı, sadece sözlü öğretilerden ibaret değildir. Hz. Peygamber insanlara pratik değerden mahrum bir takım nazarî kaideler öğretmekle görevli olmayıp O'nun hedefi, amelî kaideler öğretmek ve bu kaideleri kendi yaşayışıyla tarif etmektir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

"Ey inananlar! Andolsun ki sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için, Resulullah en güzel örnektir."³⁷

Âyette geçen "üsve" kelimesi, kendisine uyulacak, arkasından gidilecek örnek, numune-i imtisal manalarına gelmektedir.³⁸

Mademki emânet, İslâm ahlâkına dayalı bir toplumu inşa etme görevidir, o halde Hz. Peygamber'in örnek oluşu da evvela bu açıdan değerlendirilmelidir. Fakat Hz. Peygamber'in örnek alınmasıyla ilgili bugünkü anlayışlarla bu konuda sağlıklı bir yapı elde edebilmek ne yazık ki pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü:

Öncelikle bugün Hz. Peygamber'in örnek olması, tamamen ferdî bazda ele

36) Bkz. Fazlurrahman, *İslâm*, s. 214.

37) Ahzab, 21.

38) Elmalılı, *a.g.e.*, VI, 3883.

lınmaktadır. (Halbuki emânet görevi, sosyal ve kültürel bir görev olup daha çok toplumsal alanla alakalıdır.) Bugün sünnete uyma denilince akla ilk gelen şeylerin, sakal bırakmak, misvak kullanmak, sarık takmak, yemeğe tuzla başlamak vs. hususların olması, bu durumun açık bir ifadesidir. Böyle bir anlayış, kınanacak bir anlayış olmamakla birlikte, Hz. Peygamber'in numune-i imtisal olmasının toplumsal ve evrensel boyutlarını ihmal etmesi açısından oldukça eksiktir. Sünneti geniş boyutu ile anlama bakımından çok kısırır.

İkinci olarak, Hz. Peygamber'in örnek olması, çok şekilci, kalıpcı bir tarz çerçevesinde değerlendirilmektedir. Sakalın uzunluğu, kısalığı, sarığın arkaya sarkan kısmının durumunu, yemekte, Hz. Peygamber'in kullanmadığını öne sürerek çatal bıçık kullanmayı... Sünnet namına tartışmak bunun basit misalleridir.

Bugün bazı İslâm ülkelerinde Sünneti ihya adına, camilerden halıları kaldırmak, sade ve basit mescitler inşa etmek, Hz. Peygamber'in giyim tarzını esas almak, Hadiste işaret edilmeyen malların ticaretinden kaçınmak gibi konuların gündemde olması³⁹, hep bu şekilci ve kalıpcı anlayışın bir sonucudur.

Yusuf el-Kardavî, Sünnete uyma konusunda Müslümanların ne halde olduklarını çarpıcı bir örnekle şöyle anlatmaktadır:

"Bir alim Asya ülkelerinden bazılarının ziyaret etmiş ve onların tuvaletlerinde kenarlara yığılmış küçük küçük taşlar görmüş, onlara bunun sebebini sorduğunda ; "Biz sünneti ihya etmek için onlarla taharetleniyoruz" cevabını vermişler."⁴⁰

Bu konuda verilecek örnekler okadar çoktur ki, bir müstakil çalışmaya konu teşkil edebilir.

Bir İslâm medeniyeti oluşturmada bu anlayışın yetersiz kalmak şöyle dursun, büyük zararlara yol açabileceğini düşünen Nurettin Topçu, İslâm'ın böyle şekillere, lafzlara, biçimlere indirgenmesini "dinî materyalizm" olarak isimlendirmekte ve bu anlayışın savunucularına "pozitivist" ve "materyalist dinciler" diyerek onları dinde gerilik meydana getirmekle itham etmektedir.⁴¹

Üçüncü olarak, bugün sünnet, sadece bir "delil" kategorisinde değerlendirilmektedir. Bir mesele, Kur'an'dan bir âyet ve hadîsele İslâm açısından çözüme kavuşur zannedilmektedir. Böylece Kur'an'ın olduğu gibi sünnetin de bütünü ifade ettiği espri, ihmal edilmiş olmaktadır. Bire bir anlayışın hakim olduğu bu metodun, Hz. Peygamber'i bir üsve-i hasene olarak çağımıza yansıtamayacağı açıktır. Bundan başka bu yöntemin parçacı ka-

39) Bkz. Kırbaçoğlu, Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, s. 47.

40) Bkz. Kırbaçoğlu, a.g.e.,

41) Bkz. Topçu, Nurettin, *İslâm ve İnsan*, s. 9-11.

rekterinin menfi etkileri, geçmişte olduğu gibi günümüzde hâlâ söz konusudur. Dün olduğu gibi bugün de her eğilim, her görüş birbirine tamamen zıt bile olsa, kendini destekleyecek bir hadîs bulmaktadır.

Buna çeşitli örnekler vermek mümkündür. Fakat biz burada güncel bir mesele olduğunu da dikkate alarak, İslâmcılık-Milliyetçilik cereyanlarının kendi idealleri çerçevesinde Hz. Peygamber'in bir takım hadislerini mütalaa tarzlarına kısaca değinmek istiyoruz.

Geçmişte olduğu gibi zamanımızda da "İslâmcı" eğilimler, Hz. Peygamber'in "İrkçılığa çağırın, ırkçılık uğruna mücadele eden, ırkçılık için ölen bizden değildir."⁴² gibi birtakım hadîslerine dayanarak "ulus" dedikleri "millet" mefhumunu inkâr etmektedirler. Bunun karşısında bazı milliyetçiler de, "kişi kavmini sevmekle suçlanamaz"⁴³ veya "sizin en hayırlınız günah olmayan bir şey konusunda aşiretini müdafaa edendir."⁴⁴ tarzındaki hadîsleri, kendi ideolojileri için bir delil olarak kullanmaktadırlar.

Millet mefhumunun ve "millet"e dayanan bir milliyetçilik anlayışının kabul veya reddi hususunda bu ve benzeri hadîslere başvurulması, bugün Hz. Peygamber'in rehberliğine nasıl kısır ve cahilce yaklaştığımızı gösteren oldukça enteresan bir örneği teşkil etmektedir.

Sihhat derecelerini bir tarafa bıraksak bile tek tek ele alındıklarında bu hadîslerden, Bediüzzaman Said Nursi'nin ifadeleriyle "*hayatı içtimaiyyenin ihtiyacı dahiliyesinden ileri gelen*" veya "*hayat-ı içtimaiyyenin bir zarureti*" olan "millet" gerçeğinin lehine veya aleyhine olarak bir hüküm çıkarmak mümkün değildir. Bu hususu izah için öncelikle şu tesbiti yapmak durumundayız:

Bütün hadîslerin değerlendirmesinde olduğu gibi bu hadîslerin değerlendirmesinde de "iki hareket" yapmamız gerekmektedir. İlk hareket, Hz. Peygamber zamanına gitmek; ikinci hareket ise, Hz. Peygamber zamanından kendi zamanımıza dönmektir.⁴⁵

42) Ebû Davud, *Sünen*, Edeb, 121 (II, 753). Hadîste geçen deyim "asabiyye"dir.

43) Kaynağı bulunamamıştır.

44) Ebû Davud, Edeb, 121 (II, 753)

45) Fazlurrahman'ın gerçekte tefsir usulü için koymuş olduğu bu metodun Hadîs için de geçerli olması açıktır. Fazlurrahman bu metodu şu şekilde ifade ediyor: "Gerçekçi ve gelecek vadeden bir İslâm hukuku ve İslâm kurumları te'sis etmek istiyorsak iki yönlü bir hareket yapmak zorundayız: Birincisi, nazil olduğu zamanın konu ile ilgili mevcut toplumsal şartlarını göz önünde tutarak, Kur'ân'ın somut olayları işleyişinden, bir bütün olarak Kur'ân'ın hedeflediği genel ilkelere doğru hareket etmektir. İkincisi, bu genelleme düzeyinden günümüzde geçerli olan konu ile ilgili mevcut toplumsal şartları göz önünde tutarak şu anda uyulanmak istenen özel yaşamaya doğru hareket etmektir." Bkz. Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, s. 95-96.

Durum böyle olunca yukarıda bahsi geçen hadislerin değerlendirmesi için de ilk olarak Hz. Peygamber zamanının dikkate alınması icap eder.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber zamanında toplum yapısı kabile ve aşiret merkezlidir. Çeşitli kabilelerden meydana gelen Arap toplumu, bu kabileler arasındaki mücadelenin ızdırabı içindedir. İslâm öncesi her kabilenin, her aşiretin kendine özgü bir “put”unun bulunması, “farklılaşmaların” kabile karizmasına dayanan bir “ayrışmaya” dönüşmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu yüzden, aynı milletten olmalarına rağmen bir kabile diğer bir kabileyeye düşmandır: Evs de Araptır, Hazreç de; fakat kabile karizması her türlü birliktelik ruhunu öldürmüştür. Toplumun yapısını, aşiret esasına dayalı “cemaatler” arası ilişkiler belirlemektedir.

Hz. Peygamber’in tüm gayreti, tebliğin geleceği için ahenkli bir toplum yapısı kurmak olmuştur. Bunun için kabile karizmasına dayalı toplum yapısını değiştirip, bir takım değerler etrafında kenetlenmiş, birlik ve kardeşlik ruhuna dayanan yeni bir toplum yapısı hedeflemiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber, kabile karizmasını hatırlatacak her türlü olguyu kesin bir dille reddetme, yasaklama yoluna gitmiştir.

Fakat bu arada Hz. Peygamber, ahenkli bir toplum yapısı için, zulme, ayrılcılığa, ahlâksızlığa ve adaletsizliğe yol açmamak şartıyla, kabile esasına da bağlı olsa “farklılıklar”ın hoşgörüsü ile benimsenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Şimdi zamanımıza dönelim ve bu konudaki Hz. Peygamber’in ilke ve prensibini, idealini çağımıza yansıtmaya çalışalım:

Hz. Peygamber’in kabileciliği ve asabiyeyi yasaklamasını, bugün, “millet”i bölmeye yönelik her türlü bölücülük hareketlerini ve toplumsal ahengi çözmeye muktedir tüm “grup taassuplarını”, “tarafgirlikleri” (fanatizm) önlemek, ortak bir kimlik etrafında bir birliktelik ruhunu tesis etmek manasında yorumlamamız, en doğru yol olacaktır.⁴⁶

O’nun kabilevî çeşitliliği zulme ve ayrılcılığa zemin teşkil etmemek kaydıyla kabul etmesini de, milleti meydana getiren unsurların, kültür çeşitliliklerinin, “alt kültür” yapılarının bir kültür zenginliği olarak benimsenmesi şeklinde anlamamız mümkündür.

Bugün Türkiye’de “milletleşme süreci”nin tamamlandığını söylemek çok zordur. Prof. Dr. Orhan Türkdoğan’ın da belirttiği gibi toplumumuz bir sosyolojik olgu olarak “milletleşme” kimliğine henüz kavuşmamıştır.⁴⁷ Etnik

46) Nitekim İbrahim Canan, hadiste geçen “asabiyye” tabirinin zamanımız en uygun karşılığının “tarafgirlik” olduğunu söylemektedir. Bkz. Canan, İbrahim, *Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi*, s. 230.

47) Bkz. Türkdoğan, Orhan, “Türk Kimliği Üzerine”, *Türk Yurdu*, c. XIII, sy. 66, s. 12.

kökenlerle meşgul olmayı sürdüren bir yapının millet aşamasına gelmediği aşıkardır. Bunun için ülkemizde “millet öncesi” dönemlerin karakteristik menfi özellikleri hâlâ etkilerini sürdürmektedir ki, Türkiye'nin asıl kaybı budur. Bunun da ötesinde Samuel Huntington'un “yeniden kabileleşme” dediği, sanayileşme, modernleşme ve sömürgeci bir sonucu olarak beliren ve etnik şuuru da içine alan çok yönlü bir grup taassubu ile karşı karşıyayız.

Şimdi böyle bir ortamda Hz. Peygamber'in ilke ve prensiplerinden hareket etmek, toplumumuzun bütününe genel hatlar çerçevesinde bir “ortak kimlik” kazandırma yönünde çaba sarfetmekten başka bir şey değildir.⁴⁸

Son olarak Hz. Peygamber'in üsve-i hasene olmasının, her hareketinin, her fiilinin, her eyleminin, biçiminin, çehresinin aynen taklid edilmesi olarak anlaşılması da büyük bir yanıltır. Hz. Peygamber'in üsve-i hasene olması, O'nun her dediğinin, her yaptığının, her uygulamasının, meselelere getirdiği her çözümün, bunların altında yatan amaç, ilke ve prensiplere bakılmaksızın, aynen ve şekli olarak taklid edilmesi demek değildir. Başka bir ifade ile Hz. Peygamber, her zaman ve mekanda karşılaşılabilecek bütün problemlerin hazır ve sihirli çözüm formüllerini sunmamıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'e uymak da, Hz. Peygamber dönemine geri gitmek, o dönemin şartlarını, hayat tarzını aynen günümüze aktarmak da olamaz.⁴⁹ Sünnete uymanın bu şekilde anlaşılması, çağımızın meselelerini çözmeye bize herhangi bir katkı sağlamayacaktır.

Aslında bu konuya, “Hz. Peygamber'in üsve-i hasene olmasının hüküm açısından ifade ettiği mana” başlığıyla bir çok klasik kaynağımızda değinilmiştir.

Mesela Kurtubî'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber'i örnek almanın farziyet mi yoksa müstehablık mı ifade ettiği konusunda iki görüş vardır. Bu görüşlerden biri, müstehab olduğunu gösteren bir delil bulunmadıkça örnek almanın farz olduğunu kabul etmektir. İkinci görüşe göre ise örnek alma, farz olduğunu gösteren bir delil bulunmadıkça müstehabdır.

Yine Kurtubî'nin izahına göre, örnek almanın dinî hususlarda farz, dünyevî hususlarda da müstehab olarak kabul edilmesi de mümkündür.⁵⁰

Bir Mu'tezilî alim olan Kadı Abdulcebbar da Allah Rasulünü örnek almanın sadece şer'i konularda vacib olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Bize göre bu ko-

48) Bu yüzden kendilerine “İslâmî yazar” denilen bazı kişilerin Medine sözleşmesini esas alarak önerdikleri toplum modeli, “yeniden kabileleşme”yi andırdığı için, Hz. Peygamber'in ilke ve prensipleriyle çatışmaktadır.

49) Kırbaçoğlu, a.g.e., s. 101.

50) Bkz. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 102-103.

51) Bkz. Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhîd*, XV, 286.

nuda en güzel izahı, Hicrî 684'de vefat eden Maliki mezhebi fakihlerinden İmam Karafî yapmıştır. Karafî, nebevî sünneti dört bölümde ele alıyor:

1- Tebliğ: Hz. Peygamber'in, risâletinden dolayı semavî vahiyle müjdeleyip, korkutan bir resul oluşunun getirdiği yetkiler.

2- Fetva: Hz. Peygamber'in vahyin kapalı yönlerini açıklamak için söylediği söz, yaptığı fiil ve ikrarları.

3- Kaza: Hz. Peygamber'in hüküm yoluyla insanlar arasındaki tartışmalara ilişkin verdiği yargılar.

4- Siyaset: Hz. Peygamber'in çeşitli şekillerde devlete, siyasete özgü söz, davranış ve ikrarları.⁵²

Karafî "el-İhkâm" adlı kitabında bu şıklardan birinci ve ikincisinin "din" kapsamına girdiğini, dolayısıyla bunlara uymanın gerekli olduğunu söylemektedir. Üçüncü ve dördüncü şıkta ise bizim için önemli olanın, Hz. Peygamber'in bu konulardaki ilke ve prensipleri olduğunu belirtmektir. Ona göre bu son iki şıkta, biz eğer Hz. Peygamber'in genel ilkelerine, küllî ölçülerine ve dinin maksatlarına uygun hareket edersek sünnete uymuş oluruz.⁵³

Şah Veliyullah Dehlevî de nebevî sünneti, Karafî'ye benzer bir şekilde, iki kısımda değerlendirmeye tabi tutmaktadır:

Birinci kısım: Vahy yoluyla gelen haberlerin peygamberimiz tarafından tebliği ve açıklamasıdır. Müslümanların bunlara uyması vaciptir. Zira Kur'an'daki; "Peygamber size ne verdiyse onu alın, sizi neden sakındırırsa ondan kaçının."⁵⁴ âyeti, bu kısma işaret etmektedir.

ikinci kısım: Peygamberimizin, vahye dayanmayan, vahyin tebliği ve açıklaması ile ilgisi bulunmayan şahsî görüş ve içtihadlarıdır. Dehlevî'ye göre bu kısım için Hz. Peygamber'in şu sözünde ifade ettiği mana, hüküm olarak geçerlidir:

"...Ben de sizin gibi beşerim. Size dininiz hususunda herhangi bir şey emretmişsem ona uyun. Size kendi görüşümden bir şey söylemişsem, iyi bilin ki, ben bir beşerim."⁵⁵

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki, emânet görevini, yani çağdaş bir İslâm toplumu, yeni bir İslâm medeniyeti vücuda getirebilmemiz için, Hz. Peygamber'in örneğine ihtiyacımız vardır. Fakat burada dikkat edilmesi gerekli

52) Bkz. Karafî, el-Furûk, Âlemü'l-Kütüb, I, 205-206.

53) Bkz. Karafî, el-İhkâm fî Temyizi Fetevâ anî'l-Ahkâm, s. 86.

54) Haşr, 7.

55) Bkz. Dehlevî, Şah Veliyullah, Huccetullâhi'l-Bâliğa, II, 182-186.

ilk husus, Hz. Peygamber'in tüm gayretlerinin özünü yakalamak olmalıdır. Ki, O'nun tüm gayreti, Kur'ân ahlâkına dayalı bir toplum oluşturmaktır. İşte O'nun üsve-i hasene olmasını bu yönde ifadelendirmemiz gerekmektedir. Bu, Hz. Peygamber'in ilkeleriyle, prensipleriyle, metodlarıyla çağımıza ışık tutması demektir. Hz. Peygamber'e uymaktan, O'nun gerçekleştirmek istediği hedef., bunun için izlediği metod, esas aldığı ilke ve prensiplerin şuur dokusu haline getirilmesi anlaşılmalıdır.

21. yüzyılda İslâmî bir sosyal yapı için, yani emânet görevinin yerine getirilmesi için, Müslümanlar, sosyo-ahlâkî, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ilkelere üzerinde yeniden çalışmak durumundadırlar. Bunun için Hz. Peygamber'in düşünce, fikir, söz ve uygulamalarından bir "zihniyet" ve bir "dünya görüşü" ortaya konulmalıdır. Bu ise Hz. Peygamber'ini gerçek bir ruh ve ilhâm rehberi olarak benimsenmesiyle mümkündür.

Hz. Peygamber'in üsve-i hasene olması, N. Topçu'nun ifadeleriyle; O'nun aşk ve rahmetinin yakalanması⁵⁶, iradesinin, sevgisinin, ilhâmının, bir kelime ile rûhî aleminin günümüze taşınması demektir.⁵⁷ O'nun üsve-i hasene olması, prensiplerinin örnek alınması demektir. O'nun prensibi ise, içtimaî ilerleme, daima ileriye hedef tutma, daha mükemmele göz koyma, tek kelime ile tekâmül ve inkılâptır.⁵⁸

Bu tesbitler ışığında sonuç olarak şunu ortaya koyabiliriz: Bir millet olarak yeniden doğuşumuz, yeni bir kültür ve medeniyet hamlesi ile mümkün olacaktır. Yani İslâm olmakla üstlendiğimiz emânet görevini yerine getirmekle gerçekleşecektir. Bu konuda Hz. Peygamber, ilkeleriyle, prensipleriyle bize ışık tutmalıdır. Bunlardan hareketle İslâmımızı, "dünyada niçin varız?" sorusunun cevabı haline getirmeliyiz.

İslâm dünyasında çöküş, iman, sosyal boyutunu kaybettiği zaman başlamıştır. İslâm'ın rönesansı ise, Müslümanların, imanlarını, ahlâklarını, aşklarını sosyal ve kültürel boyutlara aktarmalarıyla doğacaktır..

56) Topçu, *İslam ve İnsan*, s. 72.

57) Topçu, *Ahlâk Nizamı*, s. 189-190.

58) Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s. 31.

BİBLİYOGRAFYA

Abduh, Muhammed,

Risâletü't-Tevhîd, Kâhire, tsz.

Ahmed Asım,

Kâmus Tercemesi (Okyanus), İst., 1268.

Canan, İbrahim,

Âhir Zaman Fitnessi ve Anarşi, İst., 1982.

Çantay, H. Basri,

Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm, İst., 1984.

ed- Dehlevî, Şah Velîyullâh,

Huccetullâhi'l-Bâliğa, çev. Ramazan Nazlı, Hilal Yay., İst. 1971.

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistan,

Sünen, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakafiyye, Beyrut, 1988

Fazlurrahman,

Ana Konularıyla Kur'ân, çev. A. Açıkgenç, Fecr Yay., Ankara, 1987.

İslâm ve Çağdaşlık, çev. A. Açıkgenç-M. Hayri Kırbasoğlu, Fecr yay., Ankara, 1990.

İslâm, çev. M. Dağ- M.Aydın, Selçuk Yay., İst., 1981.

Gazalî, Ebû Hamid,

İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Mısır, 1358.

İbn Manzûr,

Lisânu'l-Arâb, Beyrut, 1388.

İkbal, Muhammed,

İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu, çev. A. Asrar, İst., 1984.

İşcan, M. Zeki,

Emr bi'l-Ma'ruf ve Nehy ani'l-Münker (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1991.

Kadı Abdulcebbâr,

el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd, Kâhire, tsz.

Karafi,

el-Furûk Âlemü'l-Kütüb, Beyrut. tsz.

el-İhkâm fî Temyîzi Fetevâ anî'l-Ahkâm, nşr. Ebû'l-Fettah Ebû'l-Gudde, Halep, 1967.

Kırbaşoğlu, Hayri,

İslâm Düşüncesinde Sünnet, Fecr Yay., Ankara, 1993.

Kurtubî,

el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Kutup, Seyyid,

Fî Zilâli'l-Kur'ân, Cidde, 1986.

Maturidî, Ebû Mansur Muhammed,

Te'vilâtu'l-Kur'ân (Yazma), Topkapı Sarayı Nüshası (Medine Bölümü), No: 180.

el- Merâğî, A. Mustafa,

Tefsiru'l-Merâğî, Mısır, 1953.

el- Münzirî, Zekiyyüddîn,

et-Terğîb ve't-Terhîb, Mısır, 1373.

er- Râzî, Fahreddîn,

et-Tefsiru'l-Kebir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

eş- Şevkânî, Muhammed b. Ali,

Fethu'l-Kadîr, Mısır, 1964.

et- Taberî, Ebû Ca'fer,

Tefsîru't-Taberî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Topçu, Nurettin,

Kültür ve Medeniyet, Hareket Yay., İst. 1970.

Ahlâk Nizamı, Hareket Yay., İst., 1970.

İslâm ve İnsan, Hareket Yay., İst. 1970.

Türkdoğan, Orhan,

"Türk Kimliği Üzerine", Türk Yurdu, c. XIII, sayı: 66, (Şubat-1993).

Yazır, Hamdi (Elmalılı),

Hak Dîni Kur'ân Dili, Eser Neşriyat, İst., 1979.

ez- Zemahşerî,

el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil, Beyrut, tsz.